

Z. NORKUS

Aleksijaus Mainongo "asmeninės vertės" teorija tarp aksiologinių diskursų

XIX amžiaus antroje pusėje klasikinės filosofijos krizės sąlygomis Vakarų filosofijoje pilietybės teisės įgijo naujas filosofinis diskursas – vertės teorija (aksiologija)¹. Klasikinėje filosofijoje tokio diskurso nebuvo. Į jos sudėtį įėjo praktinė filosofija, kuriai buvo priskiriama etika, logika, estetika. Praktinės filosofijos pagrindas buvo metafizika. "Vadinamieji" normatyviniai mokslai, būdami išsiskinę metafizikoje, savo problemų sprendimus išvesdavo iš šio šaltinio². Metafiziką diskreditavus, praktinė filosofija neteko savo pagrindo. Reikalas tas, kad klasikinei filosofijai, pirmiausia jos spiritualistinei krypciai, būdinga prielaida, kurią galima būtų pavadinti "būties ir vertės tapatumo" teze³. Vertė prilyginama tobulybei. Esinių rūšys skiriasi viena nuo kitos savo tobulybės laipsniu. Toliau: savo tobulybės laipsniu skiriasi individai, priklausantys tai pačiai esinių rūšiai. Žmonės tobulesni už šunis, vienas žmogus yra tobulesnis už kitą žmogų, vienas šuo – už kitą šunį. Rūšies arba individo tobulybės laipsnis yra ir jų savaiminio gerumo, ir realumo ("būtiškumo") laipsnis. Ontologinė būties "hierarchija" kartu yra ir aksiologinė vertės "hierarchija". Blogis – tobulybės, būties trūkumas. Būdamą tapati būčiai (ontologiškai priklausoma nuo jos), vertė nei ontologiškai, nei epistemologiškai nepriklauso nuo vertintojo. Vertintojas yra tam tikras esinys ir pagal savo rūšinę priklausomybę bei individualią tobulybę turi tam tikrą savaiminę vertę. Tačiau jeigu nei vertintojo, nei visos tos vertintojų rūšies nebūtų, liktų pakankamai savaime gerų esinių. Filosofinė teorija, teigiamai atsakanti į klausimą – ar liktų savaime gerų dalykų, jeigu nebūtų būtybių, sugebančių vertinti? – pripažįsta ontologinę vertės nepriklausomybę nuo vertintojo. Tokią nepriklausomybę neigia natūralistinė klasikinės filosofijos kryptis. Šiuo požiūriu savaime gerais arba savaime blogais dalykais gali būti pačių vertintojų są-

¹ Lietuviškoje filosofinėje literatūroje jau įsigalėjo vertinys iš rusų kalbos "vertybių teorija" (теория ценности). Derėtų remtis vokiškuoju originalu (Wert, Werttheorie), kaip tai daro ekonomistai, kalbėdami apie "vertės teoriją". Nusistovėjusi vartosena kelia katastrofišką konceptualinę painiavą, trukdydama aiškiai skirti vertingus dalykus (paveikslus, poelgius, mintis, automobilius ir pan.) ir jų vertę (estetinę, moralinę, pažintinę, ekonominę ir pan.). "Vertybėmis" ir derėtų vadinti vertingus dalykus (t. y. dalykus, turinčius vertę). Vertybių gali būti daugiau ar mažiau, vertybių vertės gali būti didesnės arba mažesnės, teigiamos arba neigiamos. Vertybėmis būdingas kleksis, vertėms – dydis.

² Clark M. E. A Study in the Logic of Value. – London, 1929. – P. 5.

³ Daugelio spiritualistinių koncepcijų atžvilgiu galima kalbėti ir apie "būties, mąstymo ir vertės tapatumo" tezę.

monės būsenos, pirmiausia malonumo ir kančios pergyvenimai. Grynai kūniškos būtybės (neturinčios psichinių pergyvenimų ir nesugebančios vertinti) gali būti tik instrumentiškai geros (naudingos) arba blogos (žalingos) būtybės, pergyvenančioms savaime geras arba savaime blogas būsenas. Jeigu nebūtų būtybių, sugebančių vertinti, justų, spręsti ir jausti, pasaulyje nebūtų nieko nei savaime gero, nei savaime blogo, nei žalingo, nei naudingo. Visai klasikinei filosofijai būdingas epistemologinės vertės nepriklausomybės nuo vertintojo pripažinimas. Savaime geri dalykai yra savaime geri, o savaime blogi – savaime blogi nepriklausomai nuo to, laiko juos tokiais vertintojas ar ne. Vertindamas vertintojas gali suklysti. Hedonizmo, būdingo daugumai klasikinių natūralistinių filosofinių teorijų, požiūriu malonumai yra vieninteliai savaime geri dalykai, o kančios – savaime blogi, nors gali pasitaikyti kvailų arba apkvailintų žmonių, kurie taip nemano. Iš ontologinės vertės priklausomybės nuo vertintojo pripažinimo plaukia ontologinės vertės priklausomybės nuo būties pripažinimas (vertintojas yra būties dalis!), bet ne atvirkščiai. Skirtumas tarp klasikinio spiritualizmo ir klasikinio natūralizmo priklauso nuo to, ar vertė laikoma tapačia visai būčiai, ar tik jos daliai; ši dalis gali būti apibrėžiama plačiau arba siauriau. Klasikinė praktinė filosofija – tai mokymas apie "meną gyventi", t. y. apie gyvenimo būdą, kuris priklauso vertintojui, pažinusiui, kas "iš tikrųjų" yra savaime gera ir kas – savaime bloga bei koks yra atskiri savaime vertų dalykų vertės dydis.

Vertė tampa savarakišku filosofinio mąstymo objektu, kai pradeda kvėstionuoti vertės ir būties tapatybę. Vos aksiologijai užgimus, joje išsiskyrė dvi pagrindinės kryptys – aksiologinis absoliutizmas ir aksiologinis reliatyvizmas. Skiriamasis postklasikinio aksiologinio absoliutizmo bruožas yra vertės ontologinės priklausomybės nuo būties, taip pat vertintojo, neigimas, kartu pripažįstant jos epistemologinę nepriklausomybę nuo vertintojo. Aksiologinį absoliutizmą reprezentuoja Badeno neokantinės mokyklos aksiologija (W. Windelband, H. Rickert, B. Bauch) ir fenomenologinė aksiologija (M. Scheler, N. Hartmann, D. von Hildebrand). Neokantinėje aksiologijoje vertės laikomos transcendentalinio subjekto, kuris nėra būties dalis, apibrėžtinis. Jos yra empirinių subjektų (kurie yra būties dalys) kultūrinės kūrybinės veiklos formos. Šie subjektai kuria vertybes, realizuodami jose vertes, ir kartu patys tampa vertybėmis (asmenybėmis). Vertės ne "yra", bet "galioja" kiekvienai būtybei, jeigu ji yra protinga ir kūrybiška. Fenomenologinėje aksiologijoje vieninga klasikinė būtis sudvejinama į dvi atmainas – realią būtį (fiziniai ir psichiniai esiniai) ir idealią (idealūs esiniai, tarp jų vertės). Vertintojai, kurie yra realios būties dalys, atranda vis naujas vertes ir įgyvendina jas vertybėse. Kartu jie keičiasi ir patys. Atradę naujas vertes, jie gali užmiršti seniau atrastąsias arba kitaip jas suvokti – ryšium su naujosiomis. Jei nebeliktų nė vieno realaus esinio, tebeegzistuočių idealūs esiniai. Jei nebeliktų vertintojų, vertės išliktų, jų tik nebūtų kam realizuoti vertybėse.

Skiriamasis aksiologinio reliatyvizmo bruožas yra epistemologinės vertės nepriklausomybės nuo vertintojo neigimas. Tam tikrą dalyką "padaro" vertingą vertintojo vertinimas. Vertintojas savo vertinimu "suteikia" vertę vertinamam dalykui, padaro jį vertingą. Vertė aksiologiniame reliatyvizme – tai vertė tam tikro vertintojo (rasės, tautos, klasės, individo, organizacijos ir pan.) požiūriu. Aksiologinis reliatyvizmas pripažįsta ontologinę vertės priklausomybę nuo vertintojo ir kartu nuo būties. Tačiau be epistemologinės vertės nepriklausomybės nuo vertintojo pripažinimo ontologinės vertės priklausomybės nuo vertintojo ir būties apskritai pripažinimas reiškia visai ką kita negu, pavyzdžiui, klasikiniame natūralizme. Jame ontologinė vertės priklausomybė nuo būties reiškė, kad tam tikros vertintojo būsenos yra savaime geros arba savaime blogos nepriklausomai nuo to, ar pats vertintojas jas vertina, ar ne. Aksiologiniam reliatyvizmui ši priklausomybė reiškia tik tai, kad jeigu nebūtų vertintojo ir kitų esinių, nebūtų kam ir nebūtų ko vertinti. Tačiau vertės negalimumas be vertintojo ir vertinamų esinių nereiškia, kad pats vertintojas ar kiti esiniai yra savaime geri (arba savaime blogi) nepriklausomai nuo to, kaip vertintojas vertina save patį ir kitus esinius. Petro vertybių negali būti, jeigu nėra Petro ir tų esinių, kuriuos Petras paverčia vertybėmis, priskirdamas jiems vertę. Tačiau ontologinė Petro vertybių priklausomybė nuo Petro egzistavimo nereiškia, kad Petro ar tam tikrą Petro dalyų egzistavimas yra savaime vertingas nepriklausomai nuo Petro vertinimų. Petro egzistavimas yra vertingas Petriui, jeigu Petras jį vertina teigiamai; jeigu jis jį vertina neigiamai, tai aksiologinio reliatyvizmo požiūriu negalima teigti, kad Petras klįsta. Tuo tarpu klasikinio natūralizmo požiūriu, šiuo atveju Petras tikrai smarkiai klįsta. Visa, kas pasakyta, susumuosime tokia lentele⁴. (žr. 1 lentelę)

1 lentelė

Aksiologinio mąstymo tipai	Aksiologinės tezės	Ontologinė vertės nepriklausomybė nuo būties	Ontologinė vertės nepriklausomybė nuo vertintojo	Epistemologinė vertės nepriklausomybė nuo vertintojo
Klasikinis spiritualizmas	–	–	+	+
Klasikinis natūralizmas	–	–	–	+
Aksiologinis absoliutizmas	+	+	+	+
Aksiologinis reliatyvizmas	–	–	–	–

Aksiologinio reliatyvizmo požiūriu galimi du pagrindiniai vertybių tyrimo tipai. Pirma, vertintojų vertinimų (ir kartu jų vertybių) aprašymas, jų

⁴ Ženklas "+" reiškia tezę pripažinimą, "-" – atmetimą.

skirtumų bei pakitimų priežasčių ir dėsnių paieškos. Šio tipo tyrinėjimų prielaida yra determinizmo principo taikymas vertinimams bei iš jų plaukiantiems nusprendimams⁵. Pagal šį principą tas pats vertintojas tuos pačius (jo požiūriu) dalykus tomis pačiomis (jo požiūriu) sąlygomis vertina vienodai. Jeigu vertintojas laiko momentu t_2 tokį patį dalyką tokiomis pat sąlygomis vertina kitaip negu laiko momentu t_1 , galima atrasti priežastį, dėl kurios skiriasi vertinimai (pvz., pats vertintojas galėjo dėl tam tikros priežasties pasikeisti). Antra, aksiologinio reliatyvizmo požiūriu galima tirti, kaip racionalaus vertintojo vertinimai priklauso vieni nuo kitų. Pasitaiko, kad vertintojo vertinimai vieni nuo kitų nepriklauso. Toks vertintojas nėra protingas (racionalus) vertintojas. Racionalus vertintojas vertindamas vadovaujasi tam tikromis taisyklėmis, kurios apibrėžia, kokie vertinimai plaukia iš jau įvykusių vertinimų. Taisyklės, kurios sieja racionalaus vertintojo vertinimus, nuomones ir apsisprendimus, yra vertinimų logikos, nusprendimų (decision) teorijos ir lošimų teorijos objektas. Šios teorijos yra formalios, nes jas domina ne tai, ką vertina vertintojas, bet kaip vieni nuo kitų priklauso racionalaus vertintojo vertinimai, nuomonės ir nusprendimai. Jos turi ne kategorinę, bet hipotetinę imperatyvinę galią: jose formuluojamiems teiginiams subjektas turi paklusti, jei nori vertinti ir apsispręsti racionaliai. Turėdami tokią hipotetinę imperatyvinę galią, šių teorijų teiginiai yra taisyklės, t. y. normatyviniai teiginiai. Kita vertus, kadangi žmonės iš tikrųjų dažniausiai vertina ir elgiasi racionaliai, šios teorijos gali būti interpretuojamos ir kaip apytikriai deskriptyviniai vertintojų vertinimų ir nusprendimų modeliai, įgalinantys prognozuoti vertintojų vertinimus ir nusprendimus, jeigu žinoma, ką vertintojai vertino ligi šiol ir kokios jų žinios apie tą situaciją, kurioje jie vertina ir veikia. Pastaruoju atveju teiginiai apie racionalaus vertintojo nuomonių, vertinimų ir nusprendimų ryšius turi deskriptyvinių, taip pat nomologinių teiginių statusą. Vertinimų ir deontinę logiką, matematinės nusprendimų ir lošimų teorijas galima kvalifikuoti kaip šiuolaikinį aksiologinio reliatyvizmo pavidalą. O aksiologinis absoliutizmas, keičiantis "laiko dvasiai", nunyko, kaip kadaise išmirė dinosaurai.

Skirtumas tarp epistemologiškai priklausomų nuo racionalaus vertintojo vertinimų ir epistemologiškai priklausomų nuo empirinio vertintojo (kuris nebūtinai yra racionalus vertintojas) vertinimų išaiškėjo ne susyk. Čia daugiausia lėmė konceptualinė patirtis, sukaupta plėtojantis vadinamajai psichologinei aksiologijai. Kontinentinėje filosofijoje šią aksiologinio reliatyvizmo

⁵ Vartosime terminą "nusprendimas" terminams "decision", "Entscheidung" versti, kadangi žodis "sprendimas" dažniau vartojamas kaip "judgment", "Urteil" vertinys.

atmainą ryškiausiai reprezentuoja "antroji austrų vertės teorijos mokykla"⁶. "Pirmajai" tokiu atveju įprasta priskirti austrų ekonomistus K. Mengerį (Menger, 1840–1921), F. fon Vyzerį (Wieser, 1851–1926), O. fon Bëm-Baverką (Böhm-Bawerk, 1851–1914). Kitas, labiau paplitęs, pastarosios mokyklos pavadinimas – "austrų ekonomikos mokykla". Kartais ji dar vadinama "austrų maržinalizmu", "ribinio naudingumo mokykla" (Grenznutzenschule), arba "senąja austrų mokykla" ekonomikos mokse. Šiuo atveju ji skiriama nuo "jaunosios austrų mokyklos"⁷, kuriai priklausė L. fon Myzas (Mises), F. A. Hajekas (Hayek), L. M. Lachmanas (Lachmann). Žymiausi antrosios (filosofinės) austrų vertės teorijos mokyklos atstovai buvo filosofai ir psichologai Francas Brentanas (Brentano, 1838–1917), Aleksijus Mainongas (1853–1920), Christijanas fon Ėrenfelsas (Ehrenfels, 1859–1932). Joje galima išskirti dvi linijas – "brentaniškąją" ir "mainongiškąją". Ch. Ėrenfelso, kuris buvo A. Mainongo mokinys, pažiūros ilgainiui ėmė vis ryškiau skirtis nuo jo mokytojo pažiūrų. Todėl kartais dar kalbama (nebūtinai ryšium su aksiologija) apie "Graco mokyklą" (A. Mainongas buvo Graco universiteto filosofijos profesorius) ir "Prahos mokyklą" (Ch. Ėrenfelsas buvo Prahos vokiečių universiteto filosofijos profesorius). Brentaniškai filosofinės austrų vertės teorijos linijai priklausė O. Krausas (Kraus)⁸, G. Katkovas (Katkov)⁹, A. Kastilis (Kastil)¹⁰, E. Arletas (Arleth)¹¹. "Graco mokyklai" priklausė S. Vitasekas (Witasek)¹², E. Maly (Maly)¹³, E. Švarcas (Schwarz)¹⁴, F. Vėberis (Ve-

⁶ Tokį terminą vartoja H. O. Itonas, N. Rešeris, R. Saimonsas ir R. Fabianas – Žr.: *Eaton H. O. The Austrian Philosophy of Values.* – Norman, 1930. – P. 16; *Rescher N. Introduction to Value Theory.* 2nd ed. – Washington, 1982. – P. 50; *Fabian R., Simons P. M. The Second Austrian School of Value Theory // Austrian Economics. Historical and Philosophical Background / Ed. Grassl W., Smith B.* – London and Sydney, 1986. – P. 37–38.

⁷ Žr., pvz., *Buračas A., Česnačiūnas V. Politinė ekonomija ir ideologinės koncepcijos. Pagrindinės nemarksinistinės XX amžiaus kryptys.* – V., 1988. – P. 58. Dz. Budrys vartojo terminą "naujoji austrų mokykla". – Žr.: *Budrys Dz. Politinės ekonomijos raštų rinktinė.* – V., 1979. – P. 550.

⁸ *Kraus O. Das Bedürfnis. Ein Beitrag zur beschreibenden Psychologie.* – Leipzig, 1884; jo paties: *Zur Theorie des Wertes. Eine Bemerkung – Studie.* – Halle a.S., 1901; jo paties: *Die Lehre von Lob, Tadel und Strafe bei Aristoteles.* – Halle a.S., 1906; jo paties: *Die Werttheorien. Geschichte und Kritik.* – Brünn etc., 1937.

⁹ *Katkov G. Untersuchungen zur Werttheorie und Theodizee.* – Brünn, 1937.

¹⁰ *Kastil A. Die Frage nach der Erkenntnis des Guten bei Aristoteles und Thomas von Aquin // Sitzungsberichte der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften (Wien). Philosophisch-historische Klasse.* – 1900. – Bd. 142.

¹¹ *Arleth E. Die metaphysischen Grundlagen der Aristotelischen Ethik.* – Prag, 1903.

¹² *Witasek S. Grundzüge der allgemeinen Ästhetik.* – Leipzig, 1904.

¹³ *Maly E. Grundgesetze des Sollens. Elemente der Logik des Willens.* – Graz, 1926.

¹⁴ *Schwarz E. Über den Wert, das Soll und das richtige Werthalten.* – Graz, 1934.

ber)¹⁵. A. Mainongui ir Ch. Ėrenfelsui savo pažiūromis buvo artimi J. Kraibigas¹⁶ ir H. Švarcas¹⁷, kurių kūryba irgi priklauso "psichologinės aksiologijos" tradicijai. Antrajai austrų vertės teorijos mokyklai gimininga anglų ir amerikiečių "realistinė" aksiologija, kuri klestėjo kelis pirmuosius XX amžiaus dešimtmečius. F. Brentano ir Dž. Mūro aksiologinių-etinių teorijų santykį jau nagrinėjome 45-ame "Problemų" numeryje. Ch. fon Ėrenfelso ir A. Mainongo aksiologinės pažiūros daugiau ar mažiau paveikė V. Erbaną (Urban)¹⁸, D. Prolą (Prall)¹⁹, taip pat italų filosofą F. Orestaną²⁰.

Austrų ekonominės vertės teorijos ir filosofinės vertės teorijos sug. - tinimas, vadinant jas atitinkamai "pirmąja" ir "antrąja" vertės teorijos mokyklomis, turi dalykinį pagrindą: ir A. Mainongas, ir Ch. fon Ėrenfelsas "savo vertės teorijas suprato kaip austrų ribinio naudingumo mokyklos koncepcijų apibendrinimą"²¹. F. Brentano vertės teorija vystėsi nepriklausomai nuo austrų ekonomistų vertės teorijos. Ją galima priskirti prie klasikinio natūralizmo²², kiek tai įmanoma suderinti su F. Brentano teizmu. F. Brentano aksiologija yra tartum koks kartezietiškos dualistinės ontologijos aksiologinis komentaras: savaiminę vertę austrų filosofas pripažįsta tik psichiniams reiškiniams, kurie yra sielų būsenos. Kūniškosios substancijos (ar substancija) savaiminės vertės neturi. Psichinių reiškinių vertė yra epistemologiškai nepriklausoma nuo vertintojo; vertinimai gali būti klaidingi ("nekorektiški"). Tik pamažu, šviesdamiesi, auklėdamiesi, vertintojai pradeda vertinti savo ir svetimus pergyvenimus pagal jų "tikrąją" savaiminę vertę ir šiuo pagrindu tei-

¹⁵ Rašė slovenų kalba. Tarp jo aksiologinių veikalų: Filosofijos sistema. - Liubiana, 1921. - T. 1; jo paties: Etika. - Liubiana, 1923. - Žr.: Wolf K. Die Entwicklung der Wertphilosophie in der Schule Meinongs // Meinongs-Gedenkschrift. Schriften der Karl-Franzens Universität Graz. - 1952. - Bd. 1. - S. 166.

¹⁶ *Kreibig J.* Psychologische Grundlegung eines Systems der Werttheorie. - Wien, 1902.

¹⁷ *Schwarz H.* Psychologie des Willens. Zur Grundlegung der Ethik. - Leipzig, 1900; jo paties: Das sittliche Leben. Eine Ethik auf psychologischer Grundlage. - Berlin, 1901.

¹⁸ *Urban W.M.* Valuation, its Nature and Laws. - L., N.Y. - 1909.

¹⁹ *Prall D.W.* A Study in the Theory of Value. University of California Publications in Philosophy, vol.3. - Berkeley, 1921.

²⁰ *Perry R. B.* The Moral Economy. - N.Y., 1909; jo paties: General Theory of Value. 2nd ed. - Cambridge (Mass). 1967.

²¹ *Grassl W.* Grenzsznlehre und Ethik // Ethics. Foundations, Problems and Applications. Proceedings of the Fifth International Wittgenstein Symposium / Ed. Morscher E., Stranziger R. - Wien, 1981. - P. 219.

²² Reikia skirti natūralizną metaetikoje, kurioje klausama - ką reiškia žodis "geras"? - nuo natūralizmo metafizikoje ir aksiologijoje, kurioje klausama - kurie dalykai yra savaimė geri? Nebūdama natūralistai metaetikoje (arba kitaip, metaaksiologijoje), F. Brentanas ir Dž. Mūras buvo natūralistai-absoluitistai aksiologijoje. Natūralistinis absoluitizmas aksiologijoje tolygus savaiminės vertės pripažinimui tik vertintojo ir vienaarūšių su juo būtybių būsenoms.

singai skirti naudingus (instrumentiškai gerus) dalykus nuo žalingų, naudingesnius – nuo mažiau naudingų. Tamsūs ir grubūs vertintojai labiausiai vertina aštirus juslinius malonumus, nors jų savaiminė vertė, palyginti su meilės Dievui savaimine verte – labai menka, tai yra akivaizdu teisingai ("korektiškai") vertinančiam vertintojui. Psichologinė sąmonės reiškinių klasifikacija į reprezentacijas (Vorstellungen), sprendimus (Urteile) ir jausmus kartu yra teigiamų ir neigiamų vertybių (savaime gerų ir savaime blogų dalykų) klasifikacija. Reprezentacijos – tai estetinės vertybės, sprendimai – pažintinės (teisingi sprendimai – teigiamos, klaidingi – neigiamos), jausmai, preferencijos (Vorziehen), pasirinkimai (Wahl), nusprendimai (Entscheidungen) – etinės (korektiški ir teisingi – teigiamos, nekorektiški ir neteisingi – neigiamos etinės vertybės).

pozityvistškai nusiteikusių Ch. fon Ėrenfelso ir (ankstyvuojų laikotarpiu) A. Mainongo nuomone, absoliučios vertybės "a la Brentano" – tai metafizika, su kuria mokslinė aksiologija neturi nieko bendra. Kaip turėtų atrodyti mokslinė aksiologija, jiems buvo aišku – vienas tokios mokslinės aksiologijos fragmentas jau buvo baigtas. Tai K. Mengerio, F. fon Vyzerio ir O. Bembaverko sukurta ekonominės vertės teorija. Taigi beliko pagal šį pavyzdį sukurti bendrąją vertės teoriją bei kitas "specialias" vertės teorijas, pirmiausia etinės (moralinės) vertės teoriją. Patys austrų ekonomistai savo ekonominės vertės teorijos pagrindu laikė psichologiją. Ypač ryžtingai šiuo klausimu pasisakė F. fon Vyzeris: "vertės teorija, teisingai apibrėžus jos uždavinį, yra taikomoji psichologija"²³. Taigi darytina išvada, kad bendroji vertės teorija yra bendroji vertinimų psichologija. Būtent taip ir suprato mokslinės aksiologijos pobūdį Ch. fon Ėrenfelsas²⁴ ir ankstyvuojų laikotarpiu A. Mainongas²⁵.

²³ Wieser F. Über den Ursprung und Hauptgesetze des wirtschaftlichen Wertes. – Wien, 1984. – S. 81.

²⁴ Aksiologiniai Ch. fon Ėrenfelso veikalai: Über Fühlen und Wollen. Eine psychologische Studie // Sitzungsberichte der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften (Wien). Philosophisch-historische Klasse. – 1887. – Bd. 114. – S. 523–636; Werttheorie und Ethik // Vierteljahrsschrift für wissenschaftliche Philosophie. – 1893. – Bd. 17. – S. 76–110, 200–66, 321–63, 413–75; – 1894. – Bd. 18. – S. 77–97; The Ethical Theory of Value. – International Journal of Ethics. – 1896. – Vol. 6. – P. 371–384; Von der Wertdefinition zum Motivationsgesetze // Archiv für systematische Philosophie. – 1896. – Bd. 2. – S. 103–22; System der Werttheorie. – Leipzig, 1897–98. – Bd. 1–2; Grundbegriffe der Ethik. – Wiesbaden, 1907; Sexualethik. – Wiesbaden, 1907. Dauguma šių veikalų perspausdinta Ch. Ėrenfelso "Filosofiniuose raktuose": Philosophische Schriften. – München, 1989. – Bd. 1. Werttheorie.

²⁵ A. Mainongo aksiologiniai veikalai: Psychologisch-ethische Untersuchungen zur Werttheorie. – Graz, 1894; Über Werthhaltung und Wert // Archiv für systematische Philosophie. – 1895. – Bd. 1. – S. 327–346; Über Urteilsgefühle: was sie sind und was sie nicht sind // Archiv für die gesamte Psychologie. – 1906. – Bd. 6. – S. 22–58; Für die Psychologie und gegen den Psychologismus in der allgemeinen Werttheorie // Logos. – 1912. – Bd. 3. – S. 1–14; Über emotionale Prä-

Goliau apsiribosime A. Mainongo aksiologija, nes Ch. Ėrenfelso aksiologija verta specialaus tyrinėjimo. Bandant trumpai apibūdinti skirtumus tarp A. Mainongo ir Ch. fon Ėrenfelso aksiologijų, "Mainongo tyrinėjimą galima pavadinti vertės teorijos ir etikos statika, o mano tyrinėjimą – jų dinamika. Aš daugiausia dėmesio skyriau vertybių transformacijai ir vystymuisi, užsiimdamas apibrėžimais ir sąvokomis tik tiek, kiek laikiau būtinu mano tikslams dalyku. O Mainongas išsamiai nagrinėja pamatines vertės teorijos bei etikos sąvokas ir siekia apibrėžti tvirtomis taisyklėmis visa tai, kas lieka pastovu nuolatinėje bendrųjų vertės, ypač moralinės, reiškinų transformacijoje. Abu tyrinėjimai veikiau papildė vienas kitą, o ne prieštarauja vienas kitam"²⁶.

Ekonominės vertės teorijos pagrindinė paskirtis ekonomikos moksle buvo kainų dydžio aiškinimas. Dar A. Smitas (Smith) atkreipė dėmesį²⁷, kad daugelis dalykų, kurie yra labai naudingi žmogui (pvz., oras), nekainuoja nieko; kitaip sakant, jų mainomoji vertė lygi nuliui. Kita vertus, daugybė daiktų, kurių nauda maža (pvz., brangakmeniai), kainuoja labai brangiai. Spręsdamas šį paradoksą, A. Smitas pasiūlė darbinės vertės teoriją: daikto kaina priklauso ne nuo jo naudingumo, bet nuo darbo sąnaudų tam daiktui pagaminti. Ši idėja nebuvo nauja – ją aptinkame dar viduramžių scholastų, pvz., Alberto Didžiojo, veikaluose²⁸. Tačiau scholastai ir A. Smitas ją taikė skirtingiems tikslams. Scholastai ieškojo atsakymo į klausimą – kokia prekės kaina yra teisinga? Jų atsakymas: teisinga prekės kaina yra ta, kuri atitinka darbo sąnaudas tai prekei pagaminti. A. Smitas ir visa klasikinė anglų politinė ekonomija darbinės vertės teorija naudojosi, kad atsakytų į klausimą – kas lemia faktiškai nusistovinčių kainų dydį? Jų atsakymas – vidutinės ("visuomeniškai būtinės") darbo sąnaudos prekei pagaminti. Tiesa, A. Smito veikaluose "kartu su naujos Galilėjaus ir Niutono fizikos įtaka aptinkame viduramžių vertybinio mąstymo priemaišą"²⁹: prekės kaina atitinka jos darbinę vertę tik lais-

sentation // Sitzungsberichte der Akademie der Wissenschaften (Wien). Philosophisch-historische Klasse. – 1917. – Bd. 183; Abhandlung 2; Zur Grundlegung der allgemeinen Werttheorie. – Graz, 1923. Šie veikalai, taip pat neskelbti A. Mainongo rankraščiai, išspausdinti jo "Pilname raštų rinkinyje": Gesamtausgabe. – Graz, 1968. – Bd. 9. – Abhandlungen zur Werttheorie.

²⁶ *Ehrenfels Ch. The Ethical Theory of Value.* – P.371–372.

²⁷ *Žr.: Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов.* – М., 1962. – С. 36□37.

²⁸ *Žr.: Kaula R. Die geschichtliche Entwicklung der modernen Werttheorien.* – Tübingen, 1906. – S. 53–54; Brentano L. Die Entwicklung der Wertlehre // Sitzungsberichte der Königlich Bayerischen Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-philologische und historische Klasse. – Jg. 1908, Abhandlung 3. – S. 15–16. Ekonomistas, Nobelio premijos laureatas Lujas Brentanas – F. Brentano vyresnysis brolis.

²⁹ *Hall E. W. Modern Science and Human Values.* – Princeton, 1956. – P. 164.

vos konkurencijos sąlygomis ir tik ilgalaikėje perspektyvoje. Anglų politinės ekonomijos atstovai skyrė "natūralią" ("ekonomiškai teisingą") prekės kainą, išreiškiančią jos darbinę vertę, ir faktinę rinkos kainą, dėl pasiūlos ir paklausos pakitimų "svyruojančią" apie "natūralią kainą", o dėl pirkėjų ar pardavėjų monopolijos ir valstybės kišimosi (kainų reguliavimas) ir chroniškai nukrypstančią nuo jos. Darbinę ekonominės vertės teoriją, kaip žinoma, iš anglų klasikinės politinės ekonomijos perėmė ir marksizmas.

XIX a. 7-ame ir 8-ame dešimtmetyje jau minėti austrų ekonomistai (pirmiausia K. Mengeris), šveicarų ekonomistas L. Valrasas (Walras) ir anglas V. St. Dževonsas (Jevons) nepriklausomai vieni nuo kitų iškėlė naują – ribinio naudingumo (maržinalistinę) ekonominės vertės teoriją, padėdami neoklasikinės ekonomikos pamatus. Ribinio naudingumo teorijoje "vertės paradoksas" sprendžiamas skiriant daikto naudingumą ir subjektyvų to naudingumo vertinimą³⁰. Daiktą daro naudingą jo tinkamumas tenkinti vertintojo poreikius. Tačiau ekonominę vertę įgyja tik tie naudingi dalykai, kuriuos vertintojas laiko galinčiais padidinti arba sumažinti jo gerovę. Ekonominio vertinimo objektu tampa tik tie naudingi dalykai, kurių nepakanka visiškai patenkinti vertintojo poreikius. Tie naudingi dalykai, kurių yra perteklius, ekonominės vertės neturi. Vanduo naudingas ir keleiviui, einančiam palei upę, ir kelčiui, keliaujančiam per dykumą. Pirmajam keleiviui, pvz., litras vandens neturi jokios ekonominės vertės, o antrajam – turi, jeigu netekus to litro tam tikras keleivio poreikis būtų blogiau patenkintas ar visai nepatenkintas. Jeigu keleivis yra racionali būtybė, siekianti iš turimų resursų gauti didžiausią galimą naudą, praradęs litrą vandens, jis atsisakys mažiausiai svarbaus poreikio iš visų tų poreikių, kuriems tenkinti jis gali panaudoti savo vandens atsargą. Litro vandens ekonominė vertė ir prilygsta to poreikio svarbai. Kitaip sakant, tam tikro dalyko ekonominę vertę sudaro ne jo naudingumas, bet mažiausias, ribinis subjektyviai vertinamas naudingumas. Tą patį dalyką skirtingi vertintojai vertina nevienodai: tam tikro dalyko ekonominė vertė priklauso nuo vertintojo poreikių ir resursų. Todėl ir galimi mainai. Ekonominių gėrybių "objektyvi" mainomoji vertė, kurią išreiškia kaina, susidaro kaip subjektyvių ekonominių vertinimų atstojamoji.

Savo aksiologinius tyrimus A. Mainongas pradeda įrodymu, kad ekonominės vertybės nėra vienintelės vertybės: egzistuoja vertingi dalykai, kurie nėra ekonomiškai vertingi. Pvz., relikvijos, primenančios asmeniui tik jam vienam brangius praeities įvykius. Vertingas dalykas gali būti vertingas arba pats savaime, arba instrumentiškai – dėl tam tikrų vertingų rezultatų, ku-

³⁰ Žr.: Бем-Баверк Е. Основы теории ценности хозяйственных благ. – Л., 1929. – С.15–28.

riems pasiekti jis gali būti panaudotas. Ekonominė vertė – tai ypatinga (ir ne vienintelė) instrumentinės vertės atmaina. Apibrėždami ekonominės vertės sąvoką, ekonomistai kaip savaime aiškias vartoja "vertės" apskritai, "poreikio" bei "naudingumo" sąvokas. Tuo tarpu jos nėra elementarios, joms reikia konceptualios analizės, kuri yra bendrosios vertės teorijos (vertinimų psichologijos) uždavinys³¹.

Į gyvenimo pabaigą A. Mainongas atsisakė nuoseklaus aksiologinio reliatyvizmo ir dalinai perėjo į aksiologinio absoliutizmo pozicijas. Jis pripažino absoliučių vertybių, kurias vadino "beasmenėmis vertybėmis" (unpersönliche Wert; esam linkę versti – "anoniminė vertybė"), egzistavimą ir priarėjo prie M. Šelerio bei H. Rikerto pozicijų³². Tačiau ši permaina jam nebuvo tolygi ankstesnių, "psichologistinių", tyrinėjimų diskreditacijai. Reikalas, anot A. Mainongo vėlyvuojai laikotarpiu, tas, kad bendrąją vertės teoriją sudaro du skyriai. Vienas jų – subjektyvios, asmeninės vertės (persönliche Wert) teorija, kitas – absoliučios vertės teorija. Pirmoji antrosios atžvilgiu atlieka propedeutikos vaidmenį. Toliau analizuosime tik A. Mainongo asmeninės vertės (jos atmaina yra ir subjektyvi ekonominė vertė) teoriją. Tuo labiau kad absoliučios vertės teorijoje austrų filosofas faktiškai apsiribojo principiniu absoliučių vertybių pripažinimu bei jų pažinimo sunkumų analize³³.

A. Mainongas skyrė dvi "asmeninės vertės" sąvokas – plačiąją ir siaurąją. Plačiąja prasme asmeninę vertę turi kiekvienas toks dalykas, kuris yra arba gali būti kurio nors asmens (vertintojo) pozityvaus arba negatyvaus jausmo (Gefühl) objektu. Vertės pobūdis priklauso nuo jausmo pobūdžio, o pastarasis – nuo to, kokios yra jo pažintinės "psichinės prielaidos". Jausmo psichinės prielaidos – tai tie pažintiniai pergyvenimai, kuriuose vertintojo sąmonėje "pateikiamas", "prezentuojamas" jausmo objektas. Psichines prielaidas turi visi pergyvenimai, išskyrus reprezentacijas (Vorstellungen), kurios yra visų kitų pergyvenimų prielaidos arba prielaidų dalis. Reprezentacijos gali būti sprendimų (Urteil) ir jausmų psichinėmis prielaidomis, sprendimai – jausmų, jausmai – norų (Begehrung) ir t. t. A. Mainongas laikėsi tos pergyvenimo struktūros koncepcijos, kurią F. Brentano intencionalumo sąvokos pagrindu suformulavo K. Twardovskis³⁴. Pagal šią koncepciją kiekviename

³¹ Žr.: *Meinong A. Psychologisch-ethische Untersuchungen zur Werttheorie.* – S. 5–14; jo paties: *Zur Grundlegung der allgemeinen Werttheorie.* – S. 12–31, 106–107, 133–135.

³² Po 1911 m. – Žr.: *Meinong A. Selbstdarstellung // Die Philosophie der Gegenwart in Selbstdarstellungen / Hrsg. von Schmidt R.* 2. Aufl. – Leipzig, 1923. – Bd. 1. – S. 108, 150.

³³ Žr.: *Meinong A. Über emotionale Präsentation.* – S. 141–181; jo paties: *Zur Grundlegung der allgemeinen Werttheorie.* – S. 145–167.

³⁴ Žr.: *Twardowski K. Zur Lehre vom Inhalt und Gegenstand der Vorstellungen. Eine psychologische Untersuchung.* – Wien, 1894.

pergyvenime galima išskirti imanentišką sąmonei aktą ir transcendentišką dalyką (Gegenstand). Aktas – tai visuma, kurioje dar galima išskirti dalykinį turinį (Inhalt), kuriuo sąmonėje reprezentuojamas dalykas. Priklausomai nuo to, ar jausmo psichinė prielaida yra visas pažintinis aktas (reprezentacija arba sprendimas), ar tik jo turinys, išskiriame keturias jausmų rūšis:

2 lentelė

Pažintinio pergyvenimo aspektas	Aktas	Turinys
Pažintinio pergyvenimo rūšis		
Reprezentacija	I. Reprezentacijos akto jausmai = julinio malonumo ir kančios pergyvenimai	II. Reprezentacijos turinio jausmai = estetiški jausmai
Sprendimas	III. Sprendimo akto jausmai = pažintiniai jausmai	IV. Sprendimo turinio jausmai = timologiniai jausmai

Julinio malonumo ir kančios pergyvenimas kyla iš to, kad junti (pojūčiai – reprezentacijų atmaina), estetiškas pasitenkinimas ar nepasitenkinimas – iš to, ką junti. Pažintiniai jausmai – tai pasitenkinimas ar nepasitenkinimas, kad kokį nors dalyką žinai ar nežinai. Timologiniai jausmai – tai džiaugsmas arba liūdesys, kuriuos kelia to žinojimo turinys, tai, ką žinai. Julinio malonumo ir kančios jausmų objektai turi hedonistinę vertę, estetiškų jausmų – estetinę, pažintinių – pažintinę. Vertę griežtąja prasme turi timologinių jausmų objektai. Naudodamasis jausmo psichinių prielaidų sąvoka bei akto ir akto turinio skyrimu, A. Mainongas išvengia loginio rato ir vertės plačiąja prasme, ir vertės griežtąja prasme apibrėžimuose.

Timologinio jausmo pažintines prielaidas paprastai sudaro daugiau negu vienas sprendimas. Tokiu atveju tas prielaidas galima sugrupuoti į pagrindinę prielaidą (Hauptvoraussetzung) ir šalutines prielaidas (Nebenvoraussetzungen). Pagrindinės prielaidos turinį galima išreikšti egzistenciniu sprendimu, kad timologinio jausmo objektas egzistuoja arba neegzistuoja. Šalutinės prielaidos – tai sprendimai apie vertinamo dalyko savybes, kiekį bei vertinimo aplinkybes. Jeigu visos prielaidos yra teisingos, vertinamas dalykas turi objektyvią asmeninę vertę vertintojui. Jeigu yra klaidų šalutinėse prielaidose, vertinamas dalykas turi subjektyvią asmeninę vertę vertintojui. Jeigu klaidinga pagrindinė prielaida, vertinamo dalyko asmeninė vertė yra įsivaiz-

duojama (eingebildete)³⁵. Jeigu pagrindinė prielaida yra ne tikras, bet tikimybinis sprendimas, gauname dar dvi jausmų atmainas, kurios nepriklauso nė vienai iš suminėtų jausmų rūšių. Tai baimė (negatyvus jausmas, kurio pagrindinė prielaida yra tikimybinis sprendimas) ir viltis (pozityvus jausmas su tikimybine pagrindine prielaida)³⁶. Atskirą timologinį jausmą A. Mainongas vadina vertinimu (Werthaltung) ir skiria jį tiek nuo vertės (Wert), tiek nuo vertinimo sprendimo (Werturteil)³⁷. Tam tikro dalyko vertė vertintojui atskleidžia mažų mažiausiai dviejuose vertinimuose. Jeigu vertintojui sprendimas, kad tam tikras dalykas egzistuoja, kelia pozityvų (džiaugsmo) jausmą, tai sprendimas, kad tas pats dalykas neegzistuoja, jam kels negatyvų (sielvarčio) jausmą. Pažymėję "+V" pozityvų vertinimą, "-V" – negatyvų, "O+" – faktą, kad O egzistuoja, "O-" – faktą, kad O neegzistuoja, gauname keturis galimus atvejus:

1) +VO+; 2) -VO-; 3) +VO-; 4) -VO+.

1) ir 2) atveju vertinamas dalykas turi teigiamą vertę ("yra geras"), 3) ir 4) – neigiamą ("yra blogas"; "yra negatyvi vertybė", "antivertybė"). Vertinimai, įeinantys į kiekvieną vertinimų porą, vienas kitą implikuoja: jeigu vertintojas teigiamai vertina O egzistavimą, jis turi neigiamai vertinti jo neegzistavimą ir atvirkščiai. Formaliai, jeigu vertinimo ir vertinamo dalyko "ženklai" sutampa, tas dalykas yra pozityvi vertybė, priešingu atveju – negatyvi. Negatyvus timologinis jausmas, kurio pagrindinė prielaida yra negatyvus egzistencinis sprendimas (-VO-), gali būti pavadintas trūkumo (Mangel) pergyvenimu. Pozityvus timologinis jausmas, kurio pagrindinė prielaida yra negatyvus egzistencinis sprendimas (+VO-), – laisvės jausmu³⁸. Jausmai, kurių pagrindinės prielaidos yra negatyvūs egzistenciniai sprendimai ("nebūties jausmai"), yra antriniai jausmai. Pirminiai yra jausmai, kurių pagrindinės prielaidos yra pozityvūs egzistenciniai sprendimai ("būties jausmai"): laisvi pasijuntame, kai pranyksta blogybės, trūkumą jaučiame, praradę gėrybes.

Vertinimo sprendimas yra sprendimas apie vertinimą (vertės jausmą). Vertinimo sprendimais vertintojas pažįsta tam tikrų dalykų asmeninę vertę sau. Tačiau vertės pažinimui nepakanka vieno vertinimo sprendimo apie aktualiai pergyvenamą vertės jausmą. Vertės pažinimui reikia mažiausiai trijų vertinimo sprendimų. Pirmą, vertinimo sprendimo apie aktualiai pergyvenamą timologinį jausmą. Antra, vertinimo sprendimo apie timologinį jausmą,

³⁵ Žr.: *Meinong A. Psychologisch-ethische Untersuchungen zur Werththeorie.* – S. 53–56, 67–70, 72–82.

³⁶ Žr.: *ibidem.* – S. 56–59.

³⁷ Žr.: *Meinong A. Über Werthhaltung und Wert.* – S.341–346; taip pat vėlesnius A. Mainongo papildymus šiam straipsniui: *Meinong A. Gesamtausgabe.* – Bd. 3. – S. 739–742.

³⁸ Žr.: *Meinong A. Psychologisch-ethische Untersuchungen zur Werththeorie.* – S. 55.

kurį sukeltų kontrafaktinė prielaida: jeigu vertintojas džiaugiasi, sprendamas, kad A egzistuoja, jis dar turi savęs paklausti, ką jis jaustų, jeigu A neegzistotuotų? Trečias, "galutinis" vertinimo sprendimas yra išvada iš pirmų dviejų vertinimo sprendimų. Žinoma, galima įvesti terminologinę konvenciją, susitariant vertinimo sprendimais vadinti tik tokius galutinius sprendinius ir skirti juos nuo sprendimų apie jausmus, tačiau A. Mainongas to nedaro. Kadangi asmeninei vertei pažinti būtini sprendimai (ir ne vienas), ją galima laikyti "transcendentiška" jausmų atžvilgiu. Pajauti "visą objekto vertę" (den Wert eines Objectes in seiner Totalität) neįmanoma, nes tam būtini priešingi timologiniai jausmai, kurie negali būti jaučiami tuo pačiu metu³⁹. Tačiau vertės transcendentiškas vertinimo atžvilgiu reiškia ne jos nepriklausomybę nuo vertintojo, bet vertinimo dispozicijos netapatumą vertinimui. Kiekvienas aktualiai pergyvenamas vertinimas yra vertintojo dispozicijos vertinti tam tikrą dalyką teigiamai arba neigiamai apraiška ("manifestacija"). Vertinimo dispoziciją A. Mainongas vadina interesu (kartais – poreikiu)⁴⁰. Intereso ir vertinimo santykis kažkiek analogiškas žinojimo ir pažinimo (Wissen und Erkennen) santykiui: pažinęs, pvz., kad Paryžius yra Prancūzijos sostinė, aš tai žinau, nors tas žinojimas aktualizuojasi tik retkarčiais, – kai aš sprendžiu: Paryžius yra Prancūzijos sostinė. Kitaip sakant, kai mano žinojimas tampa aktualiai pergyvenamu mano sąmonės turiniu.

Tarp šalutinių vertinimo prielaidų gali būti ir vertinimo sprendimai. Tai būdinga, pirma, tokiai situacijai, kai vertinimai perimami iš kito vertintojo: aš vertinu dalyką A todėl, kad jį vertina kitas. Šis vertinimų (ir vertės) perdavimo (Wertübertragung) būdas būdingas vertinimams, kurie patys yra moralinių vertinimų objektas; antra, dalykų, turinčių instrumentinę vertę (Wirkungswert), vertinimui. Pastaruoju atveju į vertinimo šalutinių prielaidų sudėtį įeina vertinimo sprendimas apie kito dalyko savaiminę arba instrumentinę vertę bei sprendimas apie priežastinį ryšį tarp pagrindinės prielaidos dalyko ir šalutinės prielaidos dalyko. Tokio tipo struktūra būdinga ir ekonominiams vertinimams. Riba tarp savaiminių ir instrumentinių vertybių paslanki, nes instrumentinės vertybės gali tapti savaiminėmis (tokiai vertybių transformacijai ypač daug dėmesio skyrė Ch. fon Erenfelsas)⁴¹. Galimi ir kiti vertės perdavimo būdai: iš dalies – visumai, iš visumos – daliai. Tokiu atveju į vertinimo šalutinių prielaidų sudėtį įeina sprendimai apie merologinius vertinamų dalykų santykius. Pagaliau, tarp šalutinių vertinimo prielaidų gali bū

³⁹ Žr.: *Mainong A. Über Werthaltung und Wert.* – S. 342.

⁴⁰ Žr.: *Mainong A. Zur Grundlegung der allgemeinen Werttheorie.* – S. 19.

⁴¹ Žr.: *Mainong A. Psychologisch-ethisch Untersuchungen zur Werttheorie.* – S. 59–62, 72–73; jo paties: *Zur Grundlegung der allgemeinen Werttheorie.* – S. 106–119.

ti ir kiti jausmai (hedoniniai, estetiniai, pažintiniai) bei norai⁴². Dalykas, kuris yra, pvz., hedoniškai vertingas, gali būti vertingas ir siaurąja prasme, jeigu malonumo jausmas ir kiti sprendimai apie malonumo objektą kelia pozityvų timologinį jausmą tam maloniam objektui. Malonumai būna blogi ir geri – blogi malonūs dalykai yra negatyvaus timologinio jausmo objektas, geri malonūs dalykai – pozityvaus timologinio jausmo objektas. Vienas dalykas – malonumas, patiriamas geriant šampaną, kitas dalykas – malonumas, patiriamas besikasant. Galimi ir "gryni", "vertybiškai" neutralūs malonumo pergyvenimai.

Pagrindinė A. Mainongo vertinimo psichologijos idėja – ypatingų vertės jausmų (timologinių jausmų) išskyrimas. Ar tokie jausmai "iš tikrųjų" yra? Taip, tai dalis tų jausmų, kurie tradiciškai vadinami "aukštaisiais jausmais" ir priešpriešinami "žemesiems jausmams" (vitalinėms emocijoms). A. Mainongas bandė pateikti konceptualiai griežtą tų jausmų skiriamųjų bruožų analizę. Timologiniai jausmai – tai mąstymo tarpininkaujami jausmai. Justi ir jausti gali ir nemąstanti būtybė, o vertinti (timologiškai jausti) gali tik mąstanti būtybė, – tokia pagrindinė psichologinė A. Mainongo išvalga. Tačiau šią išvalgą galima suformuluoti kitais terminais, įgalinančiais išvengti tos painiavos A. Mainongo vertės teorijoje, kurią galima būtų pavadinti "psichologizmu", būtent psichologinių dėsnių ir loginių taisyklių painiojimo. Kokį mąstymą A. Mainongas turi omenyje, teigdamas, kad mąstymas yra vertinimo griežtąja prasme prielaida? Aiškiai sąvokinį, kalbinį mąstymą. Tad pagrindinę A. Mainongo mintį galima būtų išreikšti ir taip: vertinti gali tik kalbanti būtybė, vertinimo prielaida yra kalbinė kompetencija, ir pats vertinimas dalinai yra kalbinės kompetencijos dalykas. Tiek, kiek vertinimas yra kalbinės kompetencijos dalykas, jis yra racionalus vyksmas, kuriam galioja tam tikros taisyklės. Tiek, kiek vertinimas yra kažkas daugiau negu kalbinės kompetencijos dalykas – tos kompetencijos "panaudojimas" (performance), kurį sąlygoja išoriniai kalbinės kompetencijos atžvilgiu veiksniai, – jis yra vyksmas, aprašomas ir tam tikrais psichologijos dėsniais. Kompetencija yra teorinė konstrukcija, kompetencijos reiškimas – empiriškai stebimas dalykas. A. Mainongas bendruosius savo vertinimo teorijos dėsnius laiko vertinimo psichologijos dėsniais. Beje, kaip minėjome, "senieji" austrų ekonomistai ribinio naudingumo vertės teorijos teiginius laikė ekonominio vertinimo psichologijos dėsniais. Tuo tarpu veikiausiai tai yra taisyklės, apibrėžiančios, kaip turėtų būti susiję vienas su kitu racionalaus (kompetentingo) vertintojo vertinimai. Tai tinka ir ribinio naudingumo teorijai. Jos teiginiai yra ekonomiškai kompetentingo (racionalaus) vertinimo taisyklės.

⁴² Žr.: *ibidem.* – S. 119–123.

Pailiustruokime tai, kas pasakyta, pavyzdžiu. Štai A. Mainongas teigia (žr. aukščiau), kad vertintojas, kuris neigiamai vertina tam tikro dalyko neegzistavimą (-VO-), teigiamai vertina to paties dalyko egzistavimą (+VO+)⁴³. Šis teiginys A. Mainongui yra vertinimo psichologijos dėsnis. Tačiau lengva nurodyti šį "dėsnį" falsifikuojančius faktus. Kiekvienas žmogus, pvz., dėl paralyžiaus praradęs sugebėjimą vaikščioti, to sugebėjimo nebeegzistavimą pergyventų labai skaudžiai. Tačiau ligi tol mintis "aš galiu vaikščioti" vargu ar kelė žymesnes teigiamas emocijas. Taigi A. Mainongo teiginį tenka interpretuoti kaip taisyklę, nurodančią, kaip turėtų vertinti racionalus vertintojas. A. Mainongas, žinoma, pastebi šį savo teorijos ir psichologinės empirijos neatitikimą ir nesunkiai jį paaiškina, remdamasis kitais psichologiniais dėsniais: "kaip ir kiti jausmai, vertinimai paklūsta nuovargio (Ermüdung) ir atbukimo (Abstumpfung) dėsniams"⁴⁴. Vertybė kelia vertintojui pozityvų jausmą, tik kol ji "šviežia", vėliau tas jausmas palengva "išblęsta". Abu teiginiai A. Mainongui (bent jau ankstyvuoju laikotarpiu)⁴⁵ yra vertinimo psichologijos dėsniai. Su tuo sunku sutikti. Teiginys, kad vertintojas, teigiamai vertinąs tam tikro dalyko egzistavimą, neigiamai vertina jo neegzistavimą, yra teiginys apie kompetentingą, racionalų vertinimą. Tačiau vertinimo kompetencija nepriklauso psichologijos kompetencijos sričiai: taip pat, kaip ir, pvz., mūrininko, lakūno ir pan. kompetencijos. Pastarosios yra aprašomos taisyklėmis, nusakančiomis, koks turi būti geras mūrininkas, lakūnas ir t. t. Psichologija gali kai ką pasakyti apie mūrininko, lakūno ir pan. veiklą, tik jau turėdama nuovoką apie šių kompetencijų esmę; būtent paaiškinti, kodėl empiriškai stebimoje mūrininkų, lakūnų ir pan. veikloje pastebimi nukrypimai nuo "racionalaus" mūrijimo ar pilotavimo būdo. Psichologijos sritis yra taip pat tų kompetencijų (taigi ir vertinimo kompetencijos) įgijimo, tobulinimo bei praradimo dėsningumai.

Tiesa, pasakyti apie "racionalų vertinimą" apšamai, abstrahuojantis nuo jo turinio, galima palyginti mažai – visa tai išsemia absoliučių vertinimų logika ir preferencijų logika. Jų pakaktų išreikšti kone visą loginį A. Mainongo

⁴³ Žr., pvz.: *Meinong A. Für die Psychologie und gegen den Psychologismus in der allgemeinen Werttheorie.* – S. 5.

⁴⁴ *Meinong A. Über Werthhaltung und Wert.* – S. 336.

⁴⁵ Vėlyvuoju laikotarpiu A. Mainongas "priešingų jausmų" (Gegengefühle) dėsnius laikė aprioriniais dėsniais. – Žr.: *Meinong A. Zur Grundlegung der allgemeinen Werttheorie.* – S. 84–91. Šie dėsniai priklauso "bendrąjai dalyko teorijai" (allgemeine Gegenstandstheorie) kaip aprioriniam mokslui, susijusiam ne tik su realiais (egzistuojančiais), bet ir su irealiais, subsistuojančiais (bestehende) bei nei egzistuojančiais (existierende)), nei subsistuojančiais dalykais – "ausserseiende Gegenstände". Tačiau psichologinių vertinimo dėsnų ir racionalaus vertinimo taisyklių atskyrimas nesąlygoja nei aksiologinio absoliutizmo, nei ontologinių ekstravagantiškumų. Tam pakanka racionalaus vertinimo taisyklės laikyti kalbinės kompetencijos, kaip racionalios būtybės atributą, dalimi.

bendrosios vertės teorijos turinį. Šiuolaikinės "racionalių vertinimų" teorijos žymiai turtingesnės. To pasiekama sintezuojant preferencijų logiką ir tikimybių teoriją. Galima sakyti, kad šios teorijos susijusios su tais jausmais, kurių A. Mainongas visai nelaikė vertinimais, – baime ir viltimi. Juk tai jausmai, kurių psichinės prielaidos – tikimybiniai sprendimai. Žiūrint "mainongiškai", jas galima būtų pavadinti "protingos baimės" ir "protingos vilties" teorijomis. Paties A. Mainongo bendroji vertės teorija šiuolaikiniu požiūriu liečia vieną specialių asmeninių vertinimų tipą – vertinimus tikrumo sąlygomis, disponuojant visais duomenimis apie vertinimo objektus. Ir teoriškai įdomesni, ir praktiškai svarbesni yra kiti du vertinimo tipai – vertinimai rizikos sąlygomis (neturint išsamios informacijos apie vertinimo objektus) ir vertinimai netikrumo sąlygomis (neturint jokių duomenų apie vertinimo objektus).

Racionalaus vertinimo teoriją galima sukonkretinti, nurodant tą aukščiausią savaiminę vertybę, kuriai pajungiami visi vertinimai. Jeigu ta vertybė apibrėžiama kaip "savo naudos" arba, dar geriau, "pelno" maksimizavimas, ji įgauna ekonominės vertės teorijos pavidalą. Nei A. Mainongui, nei Ch. fon Erenfelsui bendrieji aksiologiniai tyrimai nebuvo savitiksliai. Jų pagrindu jie siekė sukurti etinės ir moralinės vertės teoriją, papildančią ekonominės vertės teoriją ir analogišką jai (t. y. ribinio naudingumo teorijai). Čia jiems, ypač A. Mainongui, pavyko gauti įdomių, galima sakyti, unikalių ir net egzotiškų rezultatų, kuriuos verta specialiai nagrinėti.